

VESZPRÉMY LÁSZLÓ BERNÁT

„Leszármazás szerinti állampolgárságát 90 napon belül igazolja!”

Bepillantás a KEOKH kassai kirendeltségének működésébe

Noha a holokauszt-szakirodalomban a KEOKH – azaz a Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hatóság – a holokauszt német megszállás előtti, magyar állami részről kivitelezett részének szinonimájává vált (az újvidéki megszárlás mellett), vajmi keveset tudunk a hatóság vidéki kirendeltségeinek történetéről.¹ Tanulmányunk nem a KEOKH által intézett 1941-es kamenyec-podolszkiji deportálás történetével foglalkozik, hanem a hatóság 1938–1944 között működő kassai kirendeltségének bemutatásával. Ehhez kutatásunk során a kassai rendőrség eddig kevéssé feltárt iratanyagát dolgoztuk fel, melyet a kassai szlovák *Állami Levéltár* őriz 32 dobozban.² Mivel a KEOKH kassai kirendeltsége szorosan együttműködött a kassai rendőrséggel, így itt főleg azokat a dokumentumokat vizsgálhattuk, melyek a KEOKH-tól érkeztek a kassai rendőrségre, illetve a kassai rendőrséghez érkeztek a vitatott állampolgárságú személyektől. (Bizonyos esetekben a rendőrség a vitatott állampolgárságú személyeknek küldött leveleiből is másolatot őrzött meg.) Közvetítő szerepének hála a rendőrség így igen sok releváns iratot megőrzött a KEOKH működéséről, ám az iratanyag nem mutatja meg a KEOKH-kirendeltség szigorú értelemben vett személyzetének belső diskurzusát, illetve a kirendeltség budapesti anyaszervezetével való levelezését. Ennek ellenére az iratok így is részletes betekintést engednek a kirendeltség működésébe.

A KEOKH felállításáról az 1930. évi XXVIII. törvénycikkben döntöttek Scitovszky Béla belügyminisztersége alatt. Feladatai közé tartoztak többek között a határátlépéssel és az utazási okmányok láttamozásával kapcsolatos ügyek, a külföldiek nyilvántartása, munkavállalási ügyei, az időnkénti jelentkezésre kötelezettek ügyei és tartózkodási helyük kijelölése, illetve a visszahonosítási kérelmek véleményezése. A KEOKH közvetlenül a belügyminiszter alá sorolva tevékenykedett, a miniszter nevében járt el, kivételes hatalmat élvezve ezzel. Fontos látni, hogy az intézménynek nagyfokú önállósága volt döntéseit tekintve, például az

¹ A kamenyec-podolszkiji és újvidéki megszárlásokhoz lásd a következő alapvető munkákat: Haraszi György: *Vallomások a holtak házából. Zsidók kiutasítása Kárpátaljáról 1941 nyarán. Az újvidéki megszárlások. Múlt és Jövő*, 17. évf. (2006) 3. sz. 85–98.; Braham, Randolph L.: *The Kamenets-Podolsk and Délvidék Massacres: Prelude to the Holocaust in Hungary*. Yad Vashem Studies, IX. 133–156.; Frojimovics, Kinga: *I have been a stranger in a strange land: the Hungarian state and Jewish refugees in Hungary, 1933–1945*. Jerusalem, 2007.; Gellért Ádám – Gellért János: *Az 1941. évi kőrösmezői deportálások A kitoloncolásokat jóváhagyó minisztertanácsi döntés háttere*. Betekintő, 2012/2. http://www.betekinto.hu/hu/szamok/2012_2 (letöltés: 2019. nov. 23.)

² Štátny archív v Košiciach (Kassa [a továbbiakban: SAK]), Mad'. král'. policajný kapitanát v Košiciach (a továbbiakban: MKKP). 1–32. dobozok. A témánkhöz tartozó iratanyagot az első 18 doboz tartalmazza. Az iratanyaggal kapcsolatos tanácsait ezúton is köszönöm Richard Pavlovič történész levéltár-igazgatónak.

útlevelkötelezettség vagy vízumkötelezettség alól saját jogkörében bárkinek felmentést adhatott.³ A KEOKH központja a budapesti Fővám tér 8. sz. félemelet 26. volt, nyolcvan fős személyzettel. Az intézmény élén 1938 júliusától 1941 júliusáig Pásztyó Ámon, őt követően pedig Siménfalvy Sándor állt.⁴

A vidéki kirendeltségek felállításáról már Széll József belügyminiszter döntött 1937-ben. Ezek feladata volt a vonatkozó jogszabályok betartásának helyi szintű ellenőrzése, az elsőfokú rendőrhatalóságok idegenrendészeti ügyvitelének figyelemmel kísérése, az engedéllyel Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok megfigyelése, illetve a még megmaradt kétes állampolgárságú egyének felkutatása, akár razziákon keresztül is. Feladatainak ellátásában a helyi rendőrséggel és csendőrséggel működhetett együtt.⁵ A szakirodalom mindössze elvétve utalt eddig a kirendeltségek tevékenységére, a kassai kirendeltségről is csak az *Országos Levéltár*-ban megmaradt néhány jelentésből tudnak: ezek általában zsidó vallású egyének razziák keretében történt igazoltásáról szólnak.⁶

A KEOKH kassai kirendeltsége a Rákóczi körút (ma Moyzesova) 19. sz. alatti – akkoriban modernnek számító, a csehszlovák időben épített – rendőrségi központban működött, mely ma is a kassai rendőrség épülete. Ezt onnan tudhatjuk, hogy a KEOKH kirendeltsége egyszerűen a kassai rendőrség 18. sz. helyiségét adta meg a beidézett egyéneknek mint elérhetőséget.⁷ A kirendeltséget a Felvidék déli részének visszacsatolásával 1938-ban állították fel, és 1944 júliusáig működött. 1941-től 1944 tavaszáig Pilisy Tamás rendőrtanácsos vezette, az viszont bizonyos, hogy nem ő volt a kirendeltség első vezetője, ugyanis Pilisyt az 1939-es *Rendőrségi Zsebkönyv* még a balassagyarmati kirendeltség vezetőjeként jelölte meg.⁸ 1940-ben bővítették az állományt: az ekkor megszüntetett miskolci kirendeltségtől kaptak díjnokot, detektíveket és egy rendőrt.⁹ A kirendeltség pontos létszáma nem ismert, ám viszonyítási alapként rendelkezünk a kecskeméti kirendeltség létszámával: ott 1944-ben 5 fogalmazó, 10 detektív, 5 segédhivatali tisztséget és 5 fős őrszemélyzetet szolgált.¹⁰ A kassai kirendeltség létszáma ennél valamivel kisebb lehetett, ugyanis egyes detektívek mind a kirendeltség, mind a rendőrkapitányság irataiban felbukkannak.

Mint említettük, a KEOKH a kassai rendőrséggel szorosan együttműködve végezte tevékenységét, így érdemes kitérni a helyi rendőrség vezetőire is. A kassai rendőrség vezetőinek névlistáját azonban hasonlóan nem ismerjük teljesen: annyi bizonyos, hogy 1939 márciusá-

³ *Belügyi Közlöny*, 1930. december 23. 1077–1079.

⁴ Kovács Tamás: *A Belügyminisztérium rendészeti és karhatalmi feladatai 1920 és 1944 között*. In: Tanulmányok „A rendészet kultúrája – kulturált rendészet” című tudományos konferenciáról. Szerk. Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán. Pécsi Határőr Tudományos Közlemények X. Pécs, 2009. 151–162., itt 161.

⁵ *Budapesti Közlöny*, 1937. szeptember 26. 1.

⁶ Kovács: *A Belügyminisztérium rendészeti és karhatalmi feladatai 1920 és 1944 között*, 161.; Szentgyörgyvári Tamás: *Az idegenrendészet önálló jogi szabályozásának kezdetei és centralizációja hazánkban*. In: *Optimi Nostri. Díjnyertes Tudományos Diákköri Dolgozatok 2015*. Szerk. Csítei Béla – Gálicz Boglárka – Kálmán János – Keserű Barna Arnold. Győr, 2015. 297–333., itt 327.; Frojmovics Kinga: *Deportálás Galiciába a kamenyec-podolszkiji vérengzés után (1941–1942)*, (kézirat) 5.

⁷ SAK, MKKP. 9. doboz, 3566/1942. K. I. ügye. A helytörténeti információért köszönet illeti Szeghy-Gayer Veronika történészt.

⁸ *Magyarország tisztí cím- és névtára*. 48. évfolyam, 1941. 46.; *Magyarország tisztí cím- és névtára*. 49. évf. 1942. 48.; *Rendőrségi Zsebkönyv*, 19. évf. 1939. 15.; *Rendőrségi Zsebkönyv*, 24. évf. 1944. 61.

⁹ SAK, MKKP. 2. doboz, 2312/1940. Iratok a kassai KEOKH-kirendeltség bővítéséről.

¹⁰ *Rendőrségi Zsebkönyv*, 24. évfolyam, 1944. 48.

ban Borbás Géza főkapitányt leváltották, és 1939 októberétől Halasy Barna tanácsos töltötte be a helyettes főkapitányi tisztséget.¹¹ 1942 júniusától 1943. februári elhalálozásáig Lakatos Ferenc volt a rendőrkapitány, akit 1943 augusztusában Horváth György követett.¹² Az utóbbi a német megszállás és a deportálások során is a rendőrség élén maradt egészen 1945 januárjáig. A rendőrség által végzett idegenrendészeti razziákon 1942 őszétől jelen volt a hírhedt Csatáry (ekkor még Csatári) László rendőrfogalmazó.¹³ A honosítást kérelmezőknek utána-járó detektívek rendszeresen Nemes Aladár és Kende Lajos voltak. A KEOKH igazolási fel-szólításait Porubszky Gyula rendőrfőtanácsos tolmácsolta levélben. Az összes itt említett sze-mély közül csupán Csatáry neve szerepel a Kassai *Állami Levéltár* népbíróági iratai között, őt távollétében ítélték el.¹⁴ Horváth Györgyöt Budapesten vonták felelősségre.¹⁵

A KEOKH kassai kirendeltségének tevékenységére áttérve nem teljesen világos, hogy mi-képp kerültek állampolgárságukat igazolni nem tudó személyek a KEOKH látókörébe. Voltak, akiket rendőrök igazoltattak valamilyen számukra gyanús tevékenység – kéregetés, ille-gális bordélyházban való tartózkodás, utcai bűvészkedés, mezítláb sétálás, esetleg erdei útról való letérés – miatt, és nem tudták megnyugtatóan igazolni állampolgárságukat.¹⁶ Igaz, már az ilyen esetek során is – öt esetből háromnál – zsidókat igazoltattak. Másokkal egyértel-műen bűncselekmények folytán kezdett el foglalkozni a rendőrség, és ennek „melléktermé-keként” szólította fel őket a KEOKH, hogy igazolják állampolgárságukat.¹⁷ Egy szlovák nő kizárólag magyar tisztek éjszakai társaságát kereste, ám korábban harcos cseh nacionalista-ként volt ismert; egy bolgár elmebeteg ok nélkül sündörgött egy fegyverraktár körül; egy zsidó férfi, aki korábban csalás és lopás miatt ült börtönben, munkanélküliként csavargott Kassa területén.¹⁸ Egy süketnéma, papírok nélküli zsidó csavargó, aki lopásokból tartotta fenn magát, agresszív utcai kéregetéssel – s más zsidók esetenkénti zaklatásával – hívta fel magára a KEOKH figyelmét.¹⁹

Mint azonban látni fogjuk, másokat közrendészeti vagy idegenrendészeti razziák során állítottak elő állampolgárságuk igazolásának elmulasztása címén, illetve ennél egyértel-műbb, antiszemita motivációk is előkerültek. Ziffer Izidor kikeresztelkedett zsidót például egy névtelen feljelentőlevél nevezte „a legveszedelmesebb zsidófajtához tartozó”, csehbarát egyénnek, s indította el a KEOKH ügyintézésének több éves kálváriáján.²⁰ Egyes személyek maguktól keveredtek a KEOKH gépezetébe. Schiff Saját (a héber Jesajahu névből) azért vonta eljárás alá a KEOKH 1939 márciusában, mert londoni üzleti útja során nem engedték be a szigetországba a brit határon, azaz a repülőtéren. Hazatérve pedig már a magyar határon

¹¹ *Magyar Rendőr*, 1939. január 15. 29.; *Magyar Rendőr*, 1939. október 1. 426.

¹² SAK, MKKP. 11. doboz, 1158/1942. Lakatos Ferenc iratai – 11. doboz, 1205/1942. Horváth György kinevezése.

¹³ SAK, MKKP. 12. doboz, 1280/1943. Razzia-iratok, azon belül jelzet nélküli palliumok. 1943. július 28-ai razzia. Csatáryhoz lásd: Gellért Ádám: *Csatári László és az 1944-es kassai deportálások*. Be-tekintő, 2014/3. http://www.betekinto.hu/hu/szamok/2014_3 (letöltés: 2019. nov. 23.)

¹⁴ SAK, Okresný ľudový súd v Košiciach. TK 358/48.

¹⁵ Budapest Főváros Levéltára, XXV.1.a.1946.197.

¹⁶ Ilyen esetekhez sorrendben lásd: SAK, MKKP. 9. doboz, 3644/1942. W. B. ügye. – 9. doboz, 3479/1942. F. H. ügye. – 5. doboz, 4971/1940. B. J. ügye. – 5. doboz, 4961/1940. K. J. ügye. – 9. doboz, 3644/1942. J. J. ügye.

¹⁷ SAK, MKKP. 12. doboz, 1297. G. L. ügye.

¹⁸ SAK, MKKP. 3. doboz, 2462/1940. F. J. ügye – 5. doboz, 3914/1940. K. I. ügye – 6. doboz, 5215/1940. S. B. ügye.

¹⁹ SAK, MKKP. 4. doboz, 4017/1940. W. B. ügye.

²⁰ SAK, MKKP. 12. doboz, 7820/1943. Z. I. ügye.

feltartóztatták – mindenfajta részletesebb indoklás nélkül –, rendőri felügyelet alá helyezték, majd figyelmeztették, hogy rövidesen készüljön fel a kivándorlásra (!). Az év végére ugyan sikerrel igazolta állampolgárságát, 1941 novemberében ismét elővették aktáját, immár valamiért lengyel állampolgárként kezelve őt. Az ügy ekkor odáig fajult, hogy közövést adtak ki ellene. Az utolsó irat Schiff aktájában a KEOKH budapesti központjának azon ítéletével zárul, miszerint a kereskedő mégiscsak magyar állampolgár, ezért a kassai kirendeltség „Schiff Saja ügyében az idegenrendészeti eljárást szüntesse meg”.²¹

A legtöbb eset azonban úgy folyt, mint Buchhalter Sándor kassai lakos ügye. A KEOKH kassai kirendeltsége – mindenfajta indoklás nélkül – utasította egy sablonlevélben a kassai rendőrséget: szólítsa fel Buchhaltert, hogy „leszármazása szerinti állampolgárságát 90 napon belül igazolja”. Ennek jelentése – a pontosság kedvéért – a következő volt: „Mutassa be saját születési és házassági, valamint atyja – nagyatyja – dédatyja – gyermekei születési és házassági anyakönyvi kivonatát, és igazolja, hogy atyja – nagyatyja – dédatyja 1875–1880 közötti években Magyarországon lakott, adót fizetett, vagy adóköteles foglalkozás folytatott.” A férjzett, elvált vagy özvegy nők esetében (volt) férjük felmenőit kellett igazolniuk, azaz vajmi kevéssé számított, hogy egy nő felmenői mennyi ideje éltek Magyarország területén. Ezenkívül a Trianon utáni magyar lojalitást is igazolni kellett: „Községi illetőségi bizonyítvány is kell, mely szerint 1921. július 26-án is Magyarország területén lévő valamely községben bírt illetőséggel.” Illetve: „Helyhatósági bizonyítvánnyal igazolja azt, hogy 1928. november 2-a és 1939. március 1-e közötti időben állandóan és megszakítás nélkül a visszacsatolt Felvidéken lakott.” Ha ezt az adott személy nem tette meg, „Önnel szemben a külföldiekre előírt rendelkezések alapján fogok eljárni” – így szólt a levél.²² A dátumok egyébként a trianoni szerződés életbelépésére (1921. július 26.), illetve az első bécsi döntés előtti tíz évre (1938. november 2-a) és Kárpátalja visszacsatolására (1939. március 15.) utalnak. Azaz igazolni kellett, hogy a szóban forgó egyén a trianoni szerződés életbelépésekor a történelmi Magyarország területén tartózkodott, és hogy a Felvidék déli részének visszatérése előtti tíz év, illetve (nyilvánvalóan a kárpátaljaiak számára releváns) Kárpátalja visszatérése között az adott területen lakott.

A különös elvárások folytán számos ember ügye kimondottan összetettnek bizonyult. Példának okáért Simon Etel nem tudta, hogy vajon szülei, Simon Ábrahám és Neubauer Róza egyáltalán törvényes házasságban éltek-e.²³ Nem volt bevett eljárás azokkal a zsidókkal szemben sem, akik éppen munkaszolgálatot teljesítettek. Aftergut Miksát majdnem kiutasították, mert még a felszólítás sem jutott el hozzá időben.²⁴ Hasonlóan egyedi helyzetben volt az a zsidó nő, aki lencneként került a kassai Izraelita Nőegylet épületébe, ahol „primitív létének” biztosításáért cserébe dolgozott negyvenkilenc éve. „Nyomorúságos egzisztenciámat semmisítené meg a hatósági kiutasítás, s kitenne engem idegen országban – helyesebben az országúton – a hajléknélküli megfagyásnak és éhhalálnak.” A hölgy többek között azzal is érvelt, hogy nemcsak szüleiről és családjáról nincsenek igazolásai, de „Kassát még életemben egyetlen napra sem hagytam el”, illetve amint állította, súlyos beteg is volt. Az utóbbi bizonyosan nem a KEOKH jóindulatának megszerzésére kitalált érv volt, ugyanis a zsidó nő nem sokkal a felszólítás kézbesítését követően elhalálozott.²⁵ Hasonló esetek nagyobb számban is történtek, ismert még ugyanis özv. Goldberger Bernátné ügye, akinek 1942. december 17-én

²¹ SAK, MKKP. 10. doboz, 3936/1942. S. S. ügye.

²² SAK, MKKP. 9. doboz, 3319/1942. B. S. ügye.

²³ SAK, MKKP. 16. doboz, 2259/1944. S. E. ügye.

²⁴ SAK, MKKP. 11. doboz, 918/1943. A. M. ügye.

²⁵ SAK, MKKP. 8. doboz, 369/1941. R. M. ügye.

akarták kézbesíteni a KEOKH-kirendeltség felszólítását, ám 16-án éjjel meghalt. A KEOKH ezért beszerezte az elhunyt halotti anyakönyvi kivonatát.²⁶

Azok, akik nem valamilyen bűncselekmény vagy bürokratikus fennakadás során hívták fel magukra a figyelmet, gyakorta a kassai rendőrség által tartott razziaik során kerültek a KEOKH látókörébe. A KEOKH vidéki kirendeltségeinek *Országos Levéltár*-ban megmaradt razzia-jelentései Kovács Tamás történész tanulmánya szerint igen gyakran beszámoltak az előállított, illetve kiutasított zsidó vallású emberekről.²⁷ A vizsgált iratanyagban fennmaradt razziatervekről ez nem mondható így el, noha az is igaz, hogy ezek nem mind közvetlenül a KEOKH-hoz és az idegenrendészethez kapcsolódó razziaik voltak. Az iratanyagban – melyek évkörönként külön, általában jelöletlen palliumokban tartalmazták a razziaik iratanyagát – 1939 és 1944 között minden évből maradtak razzia-iratok, eltekintve az 1940-es évtől. Ezeknek egy része egyszerű közigazgatási razziaának tűnik, más iratok azonban egyértelmű zsidóellenes éről tesznek tanúságot. A razziaikról megmaradtak az egyes detektív-csoportokat vezető nyomozók száraz, általában egy mondatos jelentései, illetve az előállítottak – azaz a rendőrségre bekísértek – és az őrizetbe vettek név, születési hely, vallás és foglalkozás szerinti listái. A razziaikat általában késő este vagy hajnalban tartották, és a rendőröket rendszeresen felszólították „páratlan erély” használatára. A razziaikat alkalmanként a honvédséggel és a csendőrséggel karöltve végezték – az előbbiekre azért lehetett szükség, mert a szőkevény honvédekkel és kémgyanus személyekkel szemben általában a honvédség járt el. Az iratok alapján a KEOKH-ot a razziaik olyan értelemben mindenképpen érintették, hogy az előállított személyek ellen korabeli szóhasználattal „idegenrendészeti eljárásokat” indíthattak, ha állampolgárságukat vagy tartózkodásukat nem tudták igazolni.²⁸ Egyéb példák mellett Lichtig Miklós bártfai tanuló is egy ilyen 1943-as razzia során került a KEOKH látókörébe.²⁹ Igaz, ellentétes példák is ismertek. Egy 1941-es közbiztonsági razziaán például 100 előállított személyből az egy szem zsidót, Davidovics Dezsőt engedték el, mert éppenséggel csak ő tudta igazolni magát.³⁰

A különböző razziaik – meghatározott céljaik és célterületeik alapján – lehetnek zsidókat nem érintő vagy lényegében kizárólag zsidókkal foglalkozó razziaik is. Az 1942-es razziaik iratai szerint a január 7-ei razziaán 320 igazoltatás történt, ám egyetlen zsidót sem állítottak elő. A január 9-ei – bejelentési kötelezettséget vizsgáló – razzia kimutatásában (624 igazoltatás, 17 előállítás, 6 őrizetbevétel) viszont lényegében kivétel nélkül zsidókkal találkozunk, köztük több „talmudistával” és hitközségi alkalmazottal is. Hogy miért az adott területeken tartották aznap a razziait, arra a szöveg sajnos nem utal azon túl, hogy „szóbeli utasításban” már elhangzottak a direktívák. (Noha könnyen el lehet képzelni, hogy miről is esett szó.) Ezt követően azonban a többi razzia során – januártól ápriliséig – alig találkozni előállított zsidókkal. Hasonlóan kevés zsidót állítottak elő egyes áprilisi és szeptemberi razziaikon is, noha ezeknek legalább már az utasításaiban, illetve összefoglalóiban találunk némi információt a razziaik céljáról. Az április 30-i utasítás szerint „a razzia általános, közbiztonsági, különös tekintettel kell azonban lenni a külföldiekre, idegenekre és a politikai szempontból gyanús elemekre”, a szeptember 19-i razzia összefoglalója szerint pedig az ellenőrzöttek „hazatérő munkásokból, búcsúra bejött lakosokból, cselédlányokból, diákokból, leventékből és zsidókból

²⁶ SAK, MKKP. 10. doboz, 3972/1942. G. B. ügye.

²⁷ Kovács: *A Belügyminisztérium rendészeti és karhatalmi feladatai 1920 és 1944 között*, 161.

²⁸ A szó szerinti idézetet lásd: SAK. 9. doboz, 338. 1942-es rendőrségi razziaik, azon belül jelzet nélküli palliumok. 1942. január 10-ei razzia.

²⁹ SAK, MKKP. 18. doboz, 4917/1944. L. M. ügye.

³⁰ SAK, MKKP. 8. doboz, 1057/1941.

áltak”.³⁴ Hasonló leírás található egy 1939-es razziról is, ahol egy megvizsgálandó városrészt leírása így hangzik: „[Ott] sok idegen egyén és zsidó tartózkodik.”³² Más iratok indirekt módon utalnak a razziák antiszemita hátterére. Egy nyomozati irat szerint 1942 márciusában zsidó és nem-zsidó zsarolók védelmi pénzt próbáltak kicsalni kassai zsidó lakosokból azzal, hogy így el tudják hátrítani az ellenük készülő razziát. A tény, hogy ekkoriban jövedelmező bűnözői tevékenységnek tűnhetett a zsidó lakosok rendőri razziával való riogatása, önmagában jelzésértékű.³³

Érdekes módon a leginkább egyértelmű diszkriminációs szándék a cigányokkal szemben mutatkozott meg: az 1943. július 28-ai razzianál ugyan csak a sajátos nevek és szociológiai adatok utaltak volna az előállítottak származására, ám a névsorokra valaki hosszas, kapcsos járőreket rajzolt, majd minden egyes „blokkhoz” odaírta, hogy az előállítottak melyik cigánytelepről származtak. A razzia deklarált céljaiban hivatalosan ismét nem szerepelt diszkriminatív sor, ám hogy a rendőrök hogyan fogták fel feladatukat, arra igen egyértelműen utal Hopkó György detektív jelentése, aki „a mai napon megtartott közbiztonsági, közrendészeti és cigány razziról” írt. (Ugyanennél a razzianál izgalmas szociológiai adalék Wirkmann Sándor munkanélküli zsidó esete, akit az egyik cigánysoron találtak.) Ez év során az antiszemita indíttatásoknak is egyértelműbb jelei mutatkoztak. Az 1943. február 20-i razzia utasításában az szerepelt, hogy „a razzia célja a szökött katonák összefogása, zsidó-munkaszolgálatosok ellenőrzése, jogosulatlanul Kassán tartózkodó idegenek, körözöttek, magukat igazolni nem tudó, úgy államvédelmi, mint közrendészeti szempontból gyanús egyének elfogása”. Hogy ilyenkor mennyiben állítottak elő csak valóban „gyanús” elemeket, nem tudni, ám az április 14-i razzianál előállították Wallenstein Zoltán pécsi rabbi feleségét – s meglehetősen nehéz lenne elképzelni, hogy a neves rabbi neje „rossz társaságban” töltötte volna az idejét.³⁴ Előállításának ténye inkább azt jelzi, hogy bármelyik zsidót „gyanúsnak” találhatták a detektívek. Az előállítások esetében érdemes rámutatni, hogy a honosítási kérelmekben eljáró detektívek szintúgy részt vettek a műveletekben, és a számos zsidó hátterének ellenőrzését végző Nemes detektív láthatóan kiemelkedően teljesített a zsidók előállításában – legalábbis az iménti áprilisi, illetve októberi razziákon csak ő fogott el zsidókat.

Visszatérve a KEOKH állampolgárság-vizsgálati ügyeire, fontos látni, hogy egyes zsidók állampolgársági ügyeit meglehetősen nagyvonalúan kezelték. Fried Etel példának okáért 1943 decemberében hat hónap halasztást kért állampolgárságának igazolására. Ezt követően 1944 februárjában még három hónapot kapott, majd az év áprilisában (egy hónappal a német megszállást követően!) újabb hat hónapot.³⁵ Ha egy egyén kifutott a határidőből, felszólítást kapott, hogy legalább arról írjon nyolc napon belül a hivatalnak, hogy az állampolgárságot igazoló papírokat már megigényelte, azoknak beszerzése folyamatban van. Mint azt egyes esetekből láthatjuk, mindez bementés alapokon történt, azaz nem kellett hivatalos dokumentummal bizonyítani, hogy a kérvényezés már zajlik.³⁶ Bizonyos esetekben komoly szabálytalanságokat is elnéztek. Rosenberg Viktor például nyomtatásban rendszeresen polgári nevét, aláírásban pedig látványosan a zsidó Cheszkelt (a héber Jecheszkel névből) használta,

³⁴ SAK, MKKP. 9. doboz, 338. 1942-es rendőrségi razziák, azon belül jelzet nélküli palliumok.

³² SAK, MKKP. 1. doboz. Jelzet nélküli razzia-iratok.

³³ SAK, MKKP. 9. doboz, 3405/1942. W. S. ügye.

³⁴ SAK, MKKP. 12. doboz, 1280/1943, azon belül jelzet nélküli palliumok.

³⁵ SAK, MKKP. 13. doboz, 333/1944. F. E. ügye.

³⁶ SAK, MKKP. 9. doboz, 3528/1942. F. J. ügye, 1. doboz, 2117/1940. M. L. ügye, 13. doboz, 355/1944. K. M. ügye.

amiért visszadobhatták volna kérelmeit, ahogyan az egy nappal eltérő keltezési és feladási dátumokért is.³⁷

Grosz Lajos (Eliezer) kassai születésű péket 1939 áprilisában utasította ki a KEOKH, majd fellebbezésére ezt hat hónapra felfüggesztették, míg Grosz bemutatta beregkiskalmási felmenői hitközségi iratait. Ezt ugyan a KEOKH nem találta elégségesnek (ugyanis csupán felmenői magyar származását tudta igazolni 1813-ig visszamenőleg), ám 1940 novemberében mégis az a döntés született, hogy Grosz a városban maradhat, ha rendszeresen jelentkezik a rendőrségen.³⁸ Goldberger Sándor problémája az volt, hogy bár kassai születésű volt, üzleti okokból Marseille-ben élt, és 1939 májusában haza kívánt térni. Noha a KEOKH is belátta, hogy magyar állampolgársága „nem vélelmezhető”, a belügyminisztériummal folytatott levelezésük tárgya mégis „Goldberger Sándor hazasegítése” volt.³⁹ Ziffer Izidor sziléziai születésű kikeresztelkedett zsidó maga írta le fellebbezésében, hogy bár „idegen származású”, mégis magyarnak érzi magát. Sorai dacára ügye végül azzal zárult, hogy a KEOKH kassai kirendeltsége a városi rendőrségen való rendszeres jelentkezésre szólította fel.⁴⁰ Az országba szökött Weinstock Lajos hétéves unokáját, Reitmann Magdát a hatályos törvények szerint internálni kellett volna rokonával együtt, ám a KEOKH saját hatáskörében a kassai izraelita leányrövidházba utalta a lányt, majd fél év múlva jelentést kért a lány állapotát illetően.⁴¹

Meglehetősen neutrális hivatali ügyintézésről ad bizonyosságot özv. Kohn Mórné Stiller Janka esete is. A hatvanhét éves hölgy 1942 júniusában kért – és kapott – először három hónap haladékot, mondván, „az iratok nagy részét megszállt területekről kell megszereznem diplomáciai úton, miután ott semmi rokonom, sem ismerősöm nincs”. Mivel állítása szerint a külügyminiszter nem felelt kérésére, szeptemberben újabb három hónap haladékot kapott. Ügyének következő ismert irata egy levél, melyben fia azt állítja, hogy édesanyja kórházban fekszik. A fiú kiléte vagy neve azonban nem derül ki a levélből, melyen édesanyja aláírása szerepel. Erre a KEOKH kassai kirendeltsége azt felelte, hogy elfogadják a haladékkérelmet, ha levélben tájékoztatnák őket, hogy hol tart a papírok beszerzésének ügye. A következő iratban ismét özv. Kohn Mórné kér haladékot betegségére hivatkozva, immár 1943 áprilisában. Ezt a haladékot szintűgy megkapta. Végül a hölgy 1943 augusztusában írt újabb levelet a KEOKH-nak, kifejtve, hogy magas vérnyomása miatt már nem is emlékszik, milyen iratokat kértek tőle. Ezt a kifogást a KEOKH 1943 szeptemberében elutasította, majd 1944 novemberéig többször is érdeklődött az intézmény a kassai rendőrségnél, hogy özv. Kohn Mórnet eltávolították-e már. Végül november 14-én kaptak olyatén választ, hogy a városból minden zsidót eltávolítottak, „így fent nevezett is a németek által ismeretlen helyre szállított”.⁴²

A fentiek számos kérdést felvetnek. Példának okáért itt van Rosenberg Viktor-Cheszkel, aki nem volt hajlandó polgári nevével aláírni az életbevágó iratokat, noha tudhatta, hogy az ügyével foglalkozó hatóságokat valószínűleg nem meggyőződéses liberális-filoszofia

³⁷ SAK, MKKP. 14. doboz, 605/1944. R. V. ügye.

³⁸ SAK, MKKP. 1. doboz, 387/1940. G. E. ügye.

³⁹ SAK, MKKP. 5. doboz, 4810/1940. G. S. ügye.

⁴⁰ SAK, MKKP. 12. doboz, 7820/1943. Z. I. ügye.

⁴¹ SAK, MKKP. 13. doboz, 371/1944. W. L. és R. M. ügye. A kislány sorsa bizonyosan az internálás lett volna, ugyanis a (nem zsidó) Kubossy Vilmos tíz hónapos, beteg fiát a hatályos törvények szerint szintűgy internálni akarták. A KEOKH végül nekik is „megkegyelmezett”. Lásd: SAK, MKKP. 5. doboz. 4201/1940. K. V. és ifj. K. V. ügye.

⁴² SAK, MKKP. 13. doboz, 355/1944. K. M. ügye.

nézetek vezérlik. Ha elfogadjuk a szakirodalom már idézett feltételezését, miszerint a KEOKH-ot nagyban antiszemita motivációk vezették, vajon milyen hatással volt az ügyintézésre egy zsidó esetleg vallásos-keleti háttére (például a Cheszkel név használata)? Egyáltalán milyen társadalmi és kulturális háttérből érkeztek azok a zsidók, akiket a KEOKH eljárás alá vont? Vajon hogyan bánt el a nem-zsidókkal a kassai KEOKH? A két csoporttal – zsidókkal és nem-zsidókkal – való elbánás lehetséges eltérései utalhatnak-e antiszemita diszkriminációra? Tömören: érzelemmentes „idegenrendészeti eljárások” voltak-e ezek az akciók, vagy volt mögöttük antiszemita motiváció? Hogyan történt egy kiutasítás? Milyen bürokratikus problémák merülhettek fel egy kiutasítás során?

Elő kérdésünkre válaszolva, bizonyos, hogy egyes zsidók külsőre és névre is azonosíthatóan hagyományörző közegből származtak, őket a korszakban hajlamosak voltak automatikusan „galíciainak” titulálni, természetesen erősen negatív kicsengéssel. Mindez persze nem feltétlenül utalt idegen származásra: a kassai KEOKH által vizsgált zsidók 97%-a a történelmi Magyarország területén született. Látható, hogy a kassai KEOKH még a nem-zsidók esetében is ügyelt a vizsgált egyének megjelenésére. Egy keresztény nő jellemzésére például felírták, hogy ruházata „szlovák kath. öltözet”.⁴³ Hogy a zsidók hogyan jelentek meg, nehéz kérdés, ugyanis sokkal kevesebb fotó maradt fenn a zsidók ügyeivel kapcsolatban a kassai rendőrség irati között, mint nem-zsidókról. Noha a szigorú szlovák adatvédelmi törvények folytán nem is közölhetnénk ilyen fotókat, leírva mégis képet lehetne adni a zsidók megjelenéséről: hagyományos vallásos viseletben vagy polgári öltözékben, borotváltan jelentek meg. A fennmaradt három fotó három eltérő esetet ír le.⁴⁴ Egyikőjük ápolatlan, ám vallásos jegyeket nem mutató, leépült csavargó benyomását kelti; a már említett, héber nevű Schiff Saja szakállas, keménykalapos, ám nyakkendőt és zakót viselő, ápolat ember volt, pajeszát valószínűleg füle mögé csavarta; végül Goldberger Sándor megjelenése átlagos polgári, azaz jól fésült frizurával elegáns bajszot viselő, öltönyös, nyakkendő s úriember, zakójának zsebében kendőcskével. Ugyan fotó nem készült róla, de rendelkezünk még Gottlob Sándor leírásával is: külleme polgári, borotvált, beszélt nyelve pedig csakis a magyar.⁴⁵

Azonban a túlságosan is könnyedén „idegenként” azonosítható vallásos megjelenés vagy éppen a polgári küllem láthatóan kevésbé befolyásolta az ügyek kimenetelét. Az ápolatlan benyomást keltő, csavargó zsidót kiutasították, ám ő semmifajta papírral nem rendelkezett, és korábban kéregetés és zaklatás miatt is dolga volt a rendőrséggel. A konzervatív öltözetű Schiff Sajat, mint láttuk, hosszas tortúrának vetette alá a KEOKH, azonban végül hagyták Magyarországon maradni. A polgári megjelenésű Gottlob Sándor leírását viszont kitoloncolási irataiból ismerjük. Hasonlóan tudunk olyan, láthatóan héber nevet használó egyénekről – mint Malmed Cheszkel vagy Háber Chájim, utóbbi „talmudista” –, akik szintúgy sikerrel igazolták magukat a KEOKH előtt.⁴⁶ A talmud-tanulói foglalatosság nyilván kevésbé kelthetett szimpátiát a rendőrségben – Rubin Jenő esetében például a cedaka (zsidó könyöradományok [קהל]) gyűjtését Porubszky rendőrőtanácsos „kétes egzisztenciának” minősítette,⁴⁷ Hábert mégis békén hagyták.

A tendencia, hogy egyszerű zsidó pékekben veszélyt látott a KEOKH csupán azoknak ismeretlensége miatt, miközben nem-zsidóknak ennél sokkal többet is elnézett, határozottan

⁴³ SAK, MKKP. 15. doboz, 2149/1944. B. A. ügye.

⁴⁴ SAK, MKKP. 4. doboz, 3017/1940. W. B. ügye, 10. doboz, 3936/1942. S. S. ügye, 5. doboz, 4810/1940. G. S. ügye.

⁴⁵ SAK, MKKP. 16. doboz, 2223/1944. G. S. ügye.

⁴⁶ SAK, MKKP. 10. doboz, 3836/1942. M. Ch. ügye – 12. doboz, 2910/1943. H. Ch. ügye.

⁴⁷ SAK, MKKP. 6. doboz, 5022/1940. R. J. ügye.

mutatja az intézmény zsidóellenes érzületeit. Természetesen érdemes észben tartani, hogy objektív okokból – a korabeli magyar állam antiszemitizmusából, a zsidóság kirekesztettségéből és az erre kifejlődő, érthető válaszigényből – számos zsidó valóban a radikális mozgalmak felé sodródhatott. Egy 1940-ben leleplezett kassai kommunista földalatti mozgalom gazdag nyomozati anyagából (45 részletes karton található a kassai rendőrség iratai között) az világlik ki, hogy az illegális kommunista aktivisták 62%-a zsidó vagy zsidó származású volt, illetve a vezetőség teljes egészében zsidó származású.⁴⁸ Mindez nem igazolja a „judeobolsevizmus” korabeli, antiszemita rémképét, a zsidóság valóban erősen felülreprezentált volt a kassai illegális kommunista aktivitásban. Mindenesetre a kérdés, miszerint hogyan bánt el a kassai KEOKH-kirendeltség a nem-zsidók ügyeivel, igen fontos, hiszen ha valamilyen neutrális vagy pozitív elbánási rend derülne ki ezekből az ügyekből, s közben rá lehetne mutatni egyfajta antiszemita diszkrimináció létére, az segítene válaszolni egyik központi kérdésünkre: nevezetesen, szimpla „idegenrendészeti” intézmény volt-e a KEOKH-kirendeltség, vagy beleilleszhető a zsidóüldözések nagyobb mértékű magyarországi történetébe?

Azt már a korábbi szakirodalomból is tudjuk, hogy a KEOKH foglalkozott példának okáért lengyel menekültek ügyeivel,⁴⁹ ahogyan a kassai iratanyag is utalt lengyel menekültekkel való elbánásra.⁵⁰ Hasonlóan sporadikus primer forrásokból tudjuk, hogy a KEOKH Észak-Erdély visszacsatolását követően nagy számban foglalkozott erdélyi román katonaszökevények és politikai menekültek ügyeivel,⁵¹ illetve ismerjük néhány szlovák származású személy ügyének elbírálását is. Itt negatív diszkrimináció határozottan nem érvényesült: egyeseknek tartózkodási engedélyt adott a KEOKH kassai kirendeltsége,⁵² másoknak honosítási kérelmeit bírálta el pozitívan az intézmény, dacára annak, hogy például özv. Zsviczky Miklósné magyarul csak törve tudott, és még cseh iratainak sem volt birtokában, azaz kilétét csupán bemondásos alapon tudta igazolni.⁵³ Igen nagyvonalú eljárás volt ez egy olyan intézménytől, amely, mondjuk, Petőcz Lajos csehszlovák katonaszökevényt azért akarta eltávolítani az országból, mert bár eleve azért vált menekültté, mert nem akart idegen hadseregben szolgálni, s bár a kassai premontrei rendház – ahol inasként szolgált – kezeskedett érte, a KEOKH kémgyanusnak ítélte.⁵⁴

Hasonló lazasággal kezelték egyes svábok ügyeit. Steininger Józsefné ugyan jellemzése szerint „a magyar nyelvet törve beszéli, anyanyelve német”, mégis, „tekintve, hogy régen az ország területén lakik, remélhető, hogy visszahonosítása esetén jó magyar lesz”.⁵⁵ Más – például a hasonlóan német anyanyelvű Ráth Klára – még csak igazolványokkal sem rendelkezett, mégis támogatták honosítási kérelmét.⁵⁶ Tekintve, hogy Kovács Tamás fontos forrásközlése szerint a KEOKH német ügynökökre is vadászott,⁵⁷ sajátos döntés volt, hogy egy

⁴⁸ SAK, MKKP. 3. doboz, 3185-3640/1940. A 45 személyből 28 volt zsidó, illetve a 4 vezetőből (Salamon, Édelmann, Róth és Szász) mindannyian zsidók voltak.

⁴⁹ Szentgyörgyvári: *Az idegenrendészet önálló jogi szabályozásának kezdetei és centralizációja hazánkban*, 326.

⁵⁰ SAK, MKKP. 13. doboz, 352/1944. M. M. ügye.

⁵¹ SAK, MKKP. 6. doboz, 5229/1940. Belügyi körlevél.

⁵² SAK, MKKP. 1. doboz, 2106/1940. H. B. ügye.

⁵³ SAK, MKKP. 8. doboz, 5434/1941. Zs. M. ügye.

⁵⁴ SAK, MKKP. 5. doboz, 4292/1940. P. L. ügye.

⁵⁵ SAK, MKKP. 3. doboz, 2460/1940. S. J. ügye.

⁵⁶ SAK, MKKP. 15. doboz, 2141/1944. R. K. ügye.

⁵⁷ Kovács Tamás: *Egy mindent látó rendszer. Iratok a Külföldieket Ellenőrző Központi Hatóság történetéhez* (2017). Lásd online: http://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/egy_mindent_lato_rendszer (letöl-

igazolványokkal nem rendelkező, német anyanyelvű ember honosítását ilyen előzékenyen támogatták. Szintúgy kevés szigorral kezelték az örmény, sőt érthetetlen módon az orosz menekülteket is, egy 1940-es belső tájékoztatás szerint tisztázva, hogy esetükben az úgynevezett Nansen-féle menekült-személyazonosság⁵⁸ is elfogadható.⁵⁹ Ha mást nem, a Szovjetunió területéről érkező menekülteket bizonyosan szigorúbban kellett volna kezelniük, hiszen a kémelhárítás a KEOKH deklarált céljai között szerepelt.

Ennek ellenére tény, hogy egyes nem-zsidókkal is igen kíméletlenül, az egyéni eseteket és élettörténeteket figyelembe nem véve járt el a KEOKH kassai kirendeltsége. Dula József-nét, akinek férje Magyarországon nyert politikai menedéket revizionista nézetei miatt, a szlovák rendőrség kiutasította, mondván: ha férje politikai menekült, akkor „feleségének sincsen semmi dolga itt”. A kiutasított magyar nőt 1940 júliusában regisztrálták hontalanként, és már augusztusra vissza is utasította a KEOKH Szlovákiába, noha férje közbenjárt érdekében.⁶⁰ Stefnýák László számtisztviselő fotója szerint jól fésült, csokornyakkendő fiatal férfi volt, alkalmazója ráadásul a magyar belügyminisztérium. Az 1904-es, tornaaljai születésű Stefnýák meg volt róla győződve, hogy magyar állampolgár – s mint fentebb, az állampolgársági helyzetet leíró résznél utaltunk rá, valószínűleg helyesen gondolta ezt –, mégis a KEOKH rendben nem lévőnek találta iratait. Ügye valószínűleg bürokratikus hibák nyomán igen hamar eszkalálódott: 1940. június 7-én még visszahonosítása ügyében adott be papírokat, július 14-én azonban már kiutasítása ügyében írt a KEOKH-kirendeltség a rendőrségnek. Október 24-én végül letette az esküt, ám 1942-ben valamilyen oknál fogva ismét foglalkoztak ügyével.⁶¹ A további fejlemények nem ismertek. Hasonlóan értelmetlennek tűnik Csulik Erzsébet Paulina nővér, az Isteni Megváltó Leányai szerzetesrend tagjának esete. Paulina nővér fotóján klasszikus apáca-öltözetben, nyakában méretes feszülettel látható, s referenciái szerint élete nagy részét egy eperjesi kolostorban töltötte, s a csehszlovák idők alatt magyar identitásáért meghurcolták. Ennek ellenére a KEOKH három éven át foglalkozott ügyével. A detektívek megejtették a rutinszerű, személyével kapcsolatos „puhatolozást” is, melyben vizsgálták családi állapotát – „hajadon, gyermeke nincs” –, illetve hogy szerepelt-e a politikai nyilvántartásban nemzetellenes vagy kommunista tevékenységért – nem szerepelt –, majd 1943 tavaszán végre honosították.⁶²

Itt érdemes megemlíteni, hogy kassai KEOKH-kirendeltség több esetben is muzulmánok ügyeivel foglalatzkodott, ugyanis Kassán számos török cukrász és cukorkaárus tevékenykedett, és segítőknek is gyakorta jugoszláviai bosnyák vagy macedón muszlimokat fogadtak fel. Ügyeikben nem találjuk nyomát muszlim-ellenes diszkriminációnak, igaz, ez nem is volt jellemzője a korszaknak. Elmazovics Bedzset Szulejmánt a KEOKH kiutasította tíz évnyi kassai tartózkodása után, ugyanis kiderült, hogy iparendély nélkül üzletelt a városban.⁶³ Haszisz Eminovicsot önkéntes távozását követően tiltották el a Magyarországra való

tés: 2019. jan. 9.). A KEOKH kassai kirendeltsége is szemmel tarthatta a lehetséges német ügynököket, ugyanis a rendőrségi anyag 32. dobozában konkrétabb jelzet nélkül található egy lista a kassai Volksbund tagjairól.

⁵⁸ 1922-ben a nemzetközi genfi egyezmény alapján ötvenkét ország fogadta el a hontalanná vált menekültek számára a Fridtjof Nansen norvég diplomata által kibocsátott mintegy 450 ezer útiokmányt, az úgynevezett Nansen-útlevelét.

⁵⁹ SAK, MKKP. 5. doboz, 4221/1940. Belső tájékoztató.

⁶⁰ SAK, MKKP. 5. doboz, 4193/1940. D. J. ügye.

⁶¹ SAK, MKKP. 2. doboz, 2368/1940. S. L. ügye.

⁶² SAK, MKKP. 5. doboz, 4207/1940. Cs. E. ügye.

⁶³ SAK, MKKP. 3. doboz, 2481/1944. E. B. Sz. ügye.

visszatéréstől, hasonló okokból.⁶⁴ Ezen muszlimok küllemre egyébként nem tértek el nagyon a korabeli polgári megjelenéstől, ahogyan azt Sejfula Ademovics fotója is mutatja: nyakken-dős, zakós férfit látunk a képen, jól fésült frizurával, kis kefebajusszal. Ademovicsnak, miután közölte, hogy nem kér honosítást, megélhetése biztosított Izairovics Halil üzletében, és egészségét is ellenőrizték, a KEOKH tartózkodási engedélyt adott, azonban ekkorra a muzulmán férfi már Albániába távozott.⁶⁵ Hasonlóan sok bolgár iratanyaga található a rendőrségi akták között, azonban már csak a hagyományos magyar–bolgár fegyverbarátság és a közös keresztényi mivolt okán sem találhatunk diszkrimináció nyomaira. A legtöbb kassai bolgár úgynevezett bolgárkertész volt, fotóik kiemelkedő számban maradtak meg, és a KEOKH-nak nem sok dolga akadt velük. Kücsukov Petkov Nikolaj után a KEOKH nyomozást indított, mert ismeretlen helyre távozott, és ebben a debreceni rendőrség segítségét kérték.⁶⁶ Hasonló ügyben keresték Karakolev Bajcsev Petkót is.⁶⁷

A fentiekhez hasonló, összetett képet mutatnak a kassai rendőrség iratai is – melyek, mint utaltunk rá, nem közvetlenül azonosak a KEOKH-kirendeltség irataival. A húsz éves Majoros Olgát például lopásért vitték be a kassai rendőrségre. Ennek ellenére elengedték, mivel magyarázata szerint „mindenbe” a barátnői vitték bele, és „ígérem, hogy jövőben rendes és munkás életet fogok élni szüleim mellett”.⁶⁸ Ciba Vasil orosz menekült jellemzésében pedig az szerepelt, hogy ruhája „rongyos”, beszélt nyelvei csupán a szlovák és az orosz, iratai nem voltak, ezek mellett munkanélküli és hajléktalan volt. Ennek ellenére a kassai rendőrség nem talált kivetnivalót a város területén való tartózkodásában, s mivel még a kémgyanús sem merült fel esetében, ügyét ennyivel lezárták.⁶⁹ Visszatérve a KEOKH-ot közvetlenül érintő iratokra, hasonlóan érdekesítő következtetésekre ad alkalmat az egyébként nem sok érdekességgel kecsegtető „Hucskó Mihály Táttra-fürdők Irodája” című pallium a kassai rendőrség iratanyagának 4. számú dobozában. Az iratok, melyek Hucskó Szlovákiába való turistaútjának szervezéséről, illetve az azokhoz kért engedélyekről szólnak, megdöbbentő engedékenységet mutatnak a kassai KEOKH részéről. A buszutakon, melyeken Szlovákia nevezetességeit tekintették meg, kiemelkedő számban vettek részt a társadalmi létra különböző fokozatairól érkező zsidók, általában magasan felülreprezentált számban. A körülbelül kéthetente szervezett utaknak csak az első és utolsó utaslistáját elemezve azt láthatjuk, hogy az utasok 61% és 64%-a zsidó volt. Ennek ellenére a KEOKH – melynek az útlevél-ellenőrzés deklarált feladata volt – lényegében sohasem emelt kifogást az utasok iratainak elfogadása ellen. Érthetetlen, hogy a legnagyobb 1940-es kassai kommunistaellenes nyomozások közepette az apró vidéki falvakból érkező, özvegy vagy munkás, esetleg Talmud-Tóra iskolában tanuló zsidók utaztatása nem volt gyanús a rendőrség számára, míg példának okáért egy kassai zsidó pék annak számított.⁷⁰

Megválaszolandó kérdés, hogy mi történt egy személlyel, miután kiutasították az országból. Minden jel szerint az egyedi eseteken múlt, hogy kit milyen módon távolítottak el Magyarországról. A legtöbb esetben a rendőrség, ritkábban a honvédség határárei jelentették a KEOKH-nak az eltávolítás sikeres mivoltát, arra azonban nem utaltak, hogy miért éppen ők

⁶⁴ SAK, MKKP. 3. doboz, 2482/1944. H. E. ügye.

⁶⁵ SAK, MKKP. 4. doboz, 3015/1940. S. A. ügye.

⁶⁶ SAK, MKKP. 6. doboz, 5206/1940. K. P. N. ügye.

⁶⁷ SAK, MKKP. 6. doboz, 5214/1940. K. B. P. ügye.

⁶⁸ SAK, MKKP. 13. doboz, 325/1944. M. O. ügye.

⁶⁹ SAK, MKKP. 17. doboz, 3539/1944. C. V. ügye.

⁷⁰ SAK, MKKP. 4. doboz, 4096/1940 jelzetű pallium, „Hucskó Mihály Táttra-fürdők Irodája”. 1940 október 2-i és július 7-i utak.

és e módon jártak el. Ledovics Szidónia diáklány esetében – aki egyébiránt terhes volt, és érdekes módon éppen egy csendőrtől várt gyereket – baljóslatúan annyi szerepel a róla maradt iratanyagban, hogy „karhatalommal” lett „visszakísérve” Szlovákiába.⁷¹ Horváth Sándorné szül. Rosenbaum Ágnesről már valamivel konkrétabb információ ismert: a legenyesealsómihályi rendőrkiirendeltségre kísérték, ahonnan átvitték a szlovák–magyar határon.⁷² Lieberman Dezsőné a kassai toloncházból engedték útjára több napi élelemmel és vasúti jegyre elegendő pénzzel, s ezt az akár nagyvonalúnak is látható eljárást a kassai KEOHK elégedetten nyugtázta.⁷³ Hasonlóan járt Katz Géza kereskedősegéd is, akinek esetében a „visszautasítottam [Szlovákiába]” annyit jelentett, hogy a reggeli 6:30-as szlovákiai vonathoz kísérték.⁷⁴ Sajátos eset volt Ackerman Márton ungvári izraelita diák ügye, akit még Kárpátalja visszacsatolása előtt adtak át ungvári szüleinek.⁷⁵ A KEOKH ugyanis, ha akart, különösen szigorú eljárást is kezdeményezhetett: „Szíveskedjék Auerbach Ernőt” – aki egyébként római katolikusnak volt keresztelve – „rövid úton Szlovákiába eltávolítani” – szolt az utasítás egy határvadász őrsparancsnokságnak.⁷⁶

Egyes zsidókat inkább a hatósági inkompetencia miatt vetettek alá hosszas és nyilvánvalóan idő- és idegőrölő eljárásnak. Mittelman Róza kikeresztelkedett zsidót 1939 áprilisában kiutasította a KEOKH, fellebbezését elutasították. Ezt követően egy munkácsi gyermekotthonba távozott, ám a KEOKH ott is rátalált, és még az év októberében felszólította a munkácsi rendőrség, hogy hagyja el az országot. 1940 áprilisában azonban ismét Kassán találjuk, ahol is levelet írt a rendőrségnek, hogy ügyét zárják le, mivel Kárpátalja teljes visszatérésével születési helye ismét Magyarország része lett. (Mittelman 1915-ben született Csarnaton.) A KEOKH az év júniusában ismét felszólította a zsidó lányt az ország elhagyására, majd 1940 októberében mindenfajta különösebb indoklás nélkül három hónap haladékot adtak neki az utasítás teljesítésére. A Mittelman ügyére vonatkozó következő irat 1942 áprilisából származik, mely harminc nap haladékot ad neki – ismét Kassa elhagyására. 1942 májusában végül kitoloncolták Szlovákiába, s ügyére több irat nem utal.⁷⁷

Látva az eltérő – és alkalmanként a KEOKH saját szempontjai tekintve nem túl effektív – eljárásokat, nem meglepő, hogy ismertek olyan esetek, amikor egy zsidó sorozatosan átlépte a magyar határt, majd kiutasították, lényegében „ide-oda dobálva” őt. Steiner Artúr iratok nélküli volt német állampolgárt háromszor utasították ki Budapestről Kassán keresztül, legutoljára 1940 szeptemberében.⁷⁸ Schönberger Piroska iratok nélküli zsidót honvéd határvadászok kapták el, miután a szlovákok kiutasították azzal, hogy nem szlovák állampolgár. 1942 áprilisában visszautasították Szlovákiába arra hivatkozva, hogy nem magyar állampolgár.⁷⁹ A losonci Steiner Dezsőné azért szökött át Magyarországra, mert férjét internálni akarták a szlovák Hlinka-gárda tagjai, mivel férjét magyar kémnek vélték. Ennek ellenére a magyar hatóságok visszatoloncolták Szlovákiába, nyilván azt feltételezve, hogy Steiner né a magyar államra (is) veszélyt jelenthet.⁸⁰ Nem tudjuk, hogy ezek az oda-vissza

⁷¹ SAK, MKKP. 5. doboz, 3853/1940. L. Sz. ügye.

⁷² SAK, MKKP. 10. doboz, 3856/1942. H. S. ügye.

⁷³ SAK, MKKP. 8. doboz, 7264/1941. L. D. ügye.

⁷⁴ SAK, MKKP. 5. doboz, 4991/1940. K. G. ügye.

⁷⁵ SAK, MKKP. 9. doboz. Kassai toloncház iratai külön kötegben, jelzet nélkül. 25/81. sz. ügy.

⁷⁶ SAK, MKKP. 9. doboz. Kassai toloncház iratai külön kötegben, jelzet nélkül. 26/64. sz. ügy.

⁷⁷ SAK, MKKP. 10. doboz, 4074/1942. M. R. ügye.

⁷⁸ SAK, MKKP. 6. doboz, 5036/1940. S. A. ügye.

⁷⁹ SAK, MKKP. 10. doboz, 3861/1942. S. P. ügye.

⁸⁰ SAK, MKKP. 10. doboz, 3926/1942. S. D. ügye.

kísérések mennyire zajlottak humánus körülmények között. Egyedül a már említett Schönberger Piroska esetében ismert, hogy a járőrök szerint „megbilincselve nem volt, testén sérülések nincsenek, panasza nincs”. Azonban okkal lehet feltételezni, hogy ha meg is sérült volna elfogásakor, azt sem veszik jegyzőkönyvbe.

Hasonlóan figyelemreméltó a már említett Gottlob Sándor ügye, akit ugyan 1941 áprilisában kiutasítottak az országból, ám ügyének utolsó irata arra utal, hogy a németek 1944-ben Kassáról deportálták.⁸¹ (A németekre való utalás nem elírás vagy a magyar állami felelősség kisebbítése: az ország zsidóságát csupán Kassáig deportálták a magyar hatóságok, onnantól fogva a náci Németország intézte Auschwitzba szállításukat.) Bár tanulmányunk a KEOKH tevékenységét a német megszállás alatt nem tárgyalja, érdemes utalni Vielicser Sári kétes honos kassai zsidó lány esetére, akit a KEOKH központi irodája 1944. május 3-án rendelt fel Budapestre további kikérdezés végett. Ekkor a kassai „zsidó táborok” (azaz a gettó és a gyűjtőtábor) már álltak, innen emelte ki a kassai rendőrség Vielicserkert. Irataiból további sorsáról nem értesülünk, ám tény, hogy a KEOKH eljárása kivételes esélyt adott a zsidó lánynak a túlélésre – hiszen a kassai zsidóságot teljes egészében deportálták, míg Budapestről lényegében nem történtek deportálások.⁸²

Végül utolsó kérdésünket kell megvizsgálnunk: mennyire is voltak „idegenrendészeti eljárások” a KEOKH intézkedései? Ez nem csupán napjaink történelmi vitáiban merült fel. A már említett Gottlob Sándor kitoloncolási ügyében a kitoloncolást elvégző rendőrfelügyelő így zárta jelentését a kassai KEOKH-nak: „Idegenrendészeti oszt[ály]. Eljártam!”⁸³ Fontos látni, hogy egyes ügymenetekben nyíltan megmutatkozott az antiszemita diszkrimináció. Goldfinger Ferenc munkatábori szökevény esetében azt írták a razzian őt kiszúró detektívek, hogy azért lett gyanús, mert ingben és nadrágban melegedett a tűz mellett egy kocsmában, ám a razzia irataiban már egyértelműen szerepelt, hogy zsidókra vadásztak.⁸⁴ Stein Irént érdekes módon azért tartóztatták fel Kassán, mert német katonák társaságában érkezett a Bánátról, továbbá mert „zsidónő”.⁸⁵ Bernhard Károly ügyéből oly módon világlik ki a zsidóellenesség, hogy „izraelita” vallását valaki jól láthatóan aláhúzta aktájában.⁸⁶ A szlovákok által kitoloncolt, majd a magyar hatóságok által visszatoloncolt máramaroszi születésű Davidovics Ábrahám aktájában izraelita vallása hasonlóan vörössel volt aláhúzva.⁸⁷

Ugyan nem közvetlenül a KEOKH tevékenységére utal, ám képet ad a KEOKH-kirendeltséggel együttműködő kassai nyomozók beállítottságáról Bayern Béni kassai ortodox hitközségi elnök 1940-es esete. Bayern aktája üzérkedésről, strómanok által birtokolt üzletekről szól, ám a nyomozati anyag nem tisztán szakszöveg, hiszen egy helyütt arról értekezik, hogy Bayern és társai keresztény vállalkozásokat „játszottak át zsidó kézbe”, és „az orth. hitközség elnöke [egy] antirevizionista gyűlés alkalmával hitet tett a cseh állam mellett. Rossz.” Az ügy végül átkerült egy másik nyomozóhoz, aki Bayern személye körüli kutatásai során épp, hogy magyar patrióta érzelmeire talált bizonyítékokat, így az ügyet 1940 októberében lezárták.⁸⁸ Schönherz Klára tánctanárnak, a hírhedt kommunista aktivista Schönherz Zoltán

⁸¹ SAK, MKKP. 16. doboz, 2223/1944. G. S. ügye.

⁸² SAK, MKKP. 14. doboz, 621/1944. V. S. ügye.

⁸³ SAK, MKKP. 16. doboz, 2223/1944. G. S. ügye.

⁸⁴ SAK, MKKP. 13. doboz, 360/1944. G. F. ügye.

⁸⁵ SAK, MKKP. 9. doboz, 3402/1942. S. I. ügye.

⁸⁶ SAK, MKKP. 9. doboz, 3420/1942. B. K. ügye.

⁸⁷ SAK, MKKP. 10. doboz, 3944/1942. D. Á. ügye.

⁸⁸ SAK, MKKP. 6. doboz, 5079/1940. B. B. ügye.

testvérének kérelmét szakmájának úzésére explicite azért utasították el, mert zsidó volt.⁸⁹ Számos római katolikus egyén aktájában húztak alá a nyomozók zsidós családneveket. Így járt Fekete Béla (szüleinek nevét – Jahoda Mária és Schwartz Herman – valaki szorgalmasan aláhúzta),⁹⁰ Szőke Lóriné (született Herz Terézia),⁹¹ Holländer Gyula⁹² és Kohn Jenő.⁹³ Jaschkó Gézáne (született Schwarzberg Aliz) neve mögé oda is írták, hogy „volt zsidó”.⁹⁴ Még egyértelműbb volt Polák János és Eger Béla ügye, akiket a kassai VIII. Honvéd Hadtest Parancsnokság kémelhárító osztálya „zsidó nemzetiségű, szlovák állampolgárnak” nevezett, a „zsidó” szót még külön aláhúzva. Eltávolításukat a Hadtest Parancsnokság „a közigazgatási eljárás mellőzésével” kérte a KEOKH kassai kirendeltségétől.⁹⁵ Az 1. Honvéd Határvadász Portyázó Század hasonlóan „a Szlovákiából beszivárgó zsidók elfogásáról” és azok kassai rokonainak ellenérzéséről írt a város KEOKH-kirendeltségének.⁹⁶ Végül a kassai KEOKH-kirendeltség és a ’44-es deportálások közötti – kevés – összekötő pont egyikeként említendő, hogy a kassai kirendeltséget a német megszállásig vezető Pilisy Tamás az év májusában már kaposvári rendőrkapitányként bukkan fel. A szakirodalom szerint a deportálásokkor így sajnálkozott a helyi lakosság zsidóbarát érzelmein: „Szomorú jelenség, hogy a keresztény társadalom miként képzelte el a zsidókérdés megoldását [...] Most pedig, amikor egészen kis áldozatokat kellene hozni, máris a tiltakozások egész áradata hömpölyög.”⁹⁷ Jellemző, hogy ugyanez a személy éveken keresztül vezette a KEOKH kassai kirendeltségét. Az persze más kérdés, hogy a zsidóság a KEOKH működését úgy fogta fel, mint létével szembeni akciót: a felvidéki Szenes Erzszi háború után írt művében arról beszélt – külön a KEOKH-ot és Pásztóy Ámont említve –, hogy „papírokkal ölték, gyilkoltak, megmérgezték napjainkat, veszélyeztették létünket, aláásták biztonságunkat [...] A csapdákat főleg nekünk [zsidóknak – V. L. B.] állították, az állampolgársági kérdés rejtett tőrei egyenesen a mi szívünkbe szaladtak.”⁹⁸

Összességében megállapítható, hogy a KEOKH kassai kirendeltsége részleges iratanyagának vizsgálata eddig nem ismert részleteket tárt fel az országos hatóság működéséről. Az iratok tükrében az 1938 és 1944 között működő kirendeltség nem csupán a felállításáról szóló 1930. évi XXVIII. törvényekben foglalt feladatokat látta el – utazási okmányok kezelése, külföldiek nyilvántartása, időnkénti jelentkezésre kötelezettek ügyei, visszahonosítási kérelmek véleményezése stb. –, hanem alkalmanként valós antiszemita és cigányellenes diszkriminációt mutató hatóság volt. A teljes kép ugyan összetett – a kirendeltség bizonyos esetekben valóban gyanús elemek, kommunisták vagy bűnözők ellen járt el –, ám a primer források között számos irat árulkodik egyes zsidók antiszemita megfontolásból történő eltávolítására tett kísérletekről. Ennek oka lehetett az, hogy a kassai kirendeltség huzamos időn át szolgáló vezetője ismert antiszemita volt. Szembetűnő továbbá, hogy a napi ügymenetben a nem zsidókkal szemben a kassai iroda sokszor megengedőbben járt el, mint a zsidókkal szemben. Alkalmanként éppenséggel a budapesti központi KEOKH-iroda biztosított

⁸⁹ SAK, MKKP. 6. doboz, 5090/1940. S. K. ügye.

⁹⁰ SAK, MKKP. 6. doboz, 5215/1940. F. B. ügye.

⁹¹ SAK, MKKP. 3. doboz, 3316/1940. Sz. L. ügye.

⁹² SAK, MKKP. 3. doboz, 3639/1940. H. Gy. ügye.

⁹³ SAK, MKKP. 3. doboz, 2398/1940. K. J. ügye.

⁹⁴ SAK, MKKP. 3. doboz, 3187/1940. J. G. ügye.

⁹⁵ SAK, MKKP. 10. doboz, 4092/1942. P. J. és E. B. ügye.

⁹⁶ SAK, MKKP. 10. doboz, 3954/1942. B. E. és többiek ügye.

⁹⁷ *A magyar holokauszt földrajzi enciklopédiája*. Szerk. Randolph L. Braham. Budapest, 2007. 2. köt. 906.

⁹⁸ Szenes Erzszi: *Van hazám*. Tel-Aviv, 1959². 36.

meglehetősen tisztességes eljárást egyes zsidóknak. A kiutasítás során a zsidókat további meghurcolásnak teheték ki, ám erről csupán érintőlegesen szólnak a források. Számos zsidó adott uniform válaszokat a KEOKH felszólításaira, ami arra enged következtetni, hogy segítségükre szakosodott jogászok dolgoztak a városban. A vizsgált dossziék között a zsidóság messze országos arányán felül volt reprezentált, többségük a történelmi Magyarország területén, több mint felük pedig egyenesen Kassán született, így hatósági zaklatásuk indokolatlannak tűnik. A teljes képet tekintve nem lehet egyszerűen „idegenrendészeti eljárásoknak” tekinteni a kassai KEOKH-kirendeltség működését.